

ROZSZERZAĆ (117) *vb impf*

rozszerzać (57), **rozszyrzać** (44), **roszerzać** (14), **roszszerzać** (2), [**roszyrzać**]; rozszerzać CzechRozm, SkarŻyw (3), StryjKron (2), ActReg, Calep (6), Phil, KołakSzczęśl, RybGęśli, WujNT (2), SarnStat (4), KlonKr (2), SkarKaz (3), SkarKazSej (3), KlonWor (2); rozszyrzać WróbŻółt, RejFig, BibRadz, RejAp (5), RejPos (23), RejZwierc (3), BudBib, NiemObr (2), OrzJan; roszerzać RejPs (6); rozszerzać : rozszyrzać : roszerzać : rozszerzać BielŻyw (-:1:1), FalZioł (-:1:-:1), LubPs (2:1), KrowObr (1:-:-:1), BielKron (5:1), Mącz (14:1:7), ModrzBaz (3:1).

rozłz- (100), rosłz- (1).

o oraz a jasne; -e- (21), -é- SarnStat (4).

inf rozszerzać (24). \diamond *praes* 1 sg rozszerzãm (20). \diamond 2 sg rozszerzãsz (1). \diamond 3 sg rozszerzã (17). \diamond 1 pl rozszerzãm (3). \diamond 3 pl rozszerzãją (6). \diamond *praet* 3 sg m rozszerzãł (8). *f* rozszerzãła (2). \diamond 3 pl m pers rozszerzãli (9). \diamond *fut* 1 sg m rozszerzać będę (1), będę rozszerzać (1) SarnStat (1:1). \diamond 3 sg m będzie rozszerzãł (2). \diamond 2 pl m pers rozszerzać będziecie (1) RejPos, będziecie rozszerzać (1) RejPs. \diamond 3 pl m pers będą rozszerzać (2). \diamond *imp* 2 sg rozszerzãj (4). \diamond 1 pl rozszerzãjmy (2). \diamond *con* 2 sg m byś rozszerzãł (2). \diamond 3 sg m by rozszerzãł (3). \diamond 3 pl m pers by rozszerzãli (2). \diamond *part praes act* rozszerzãjąc (6).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – XVII w. s.v. rozszerzyć.

1. Powiększać, zwłaszcza pod względem rozmiarów, zasięgu, nasilenia; *amplificare, dilatare* Mącz, PolAnt, Modrz, Calep, Vulg, JanStat, Cn; *augere* Mącz, Modrz, Cn; *extendere* Mącz, JanStat; *propagare* Mącz, Cn; *prolatare* Calep, Cn; *expandere, pandere, protendere* Mącz; *obtendere* Calep; *ampliare, exaggerare* Cn [w tym: kogo (2), co (63), czego (5), czego a. co (4)] (93) : Relaxo, Rozłzermam/Rołprzełzermam Mącz 186c, 8b [2 r.], 20b, 185d, 275a, b (11); Grandio – Wielkim czynię, rozłzermam. Calep 462a, 64b, 324a, 719a, 857b.

a. O rozmiarach fizycznych (36) : FalZioł I 126c; V 27; KRáwec s pánem obádwa rádzi dopiyáli/ Pánu ciálny ná brzuchu Kolet vdziáláli. Połłał gi pan do kráwca/ kazał gi rozłzyrzãć RejFig A3v; Procudo, Rozciagam/ kuyac rozłzermam/ płasko á fzerokó [!] czynię. Mącz 324c; o ktorich Pan prorokowãć raczył [Matth 23/5]/ iż w tym swoim mniãmniu/ będą rozłzyrzãć płãfzce swoie/ á będą fie sobie zãwždy zdãc dołtoyniełzy przed inemi. RejPos 166v; WujNT Matth 23/5, s. 97; [Tamże pod dworem jest stawek, którego teraz rozszerzãją kopacze LustrWpol II 56; Leop Matth 23/5 (Linde s.v. rozszerzyć); bowiem siãno y trawã dla przyrodzoney wilgotności brzuch końki rozłzermãią Cresc 1571 520, 170].

a. O roślinach: powodować rozrastanie się (4) : Arbor agit radices altae. Drzewo głęboko w ziemi korzenie rozłzirza. Mącz 5d; Propago, Mãcicę winnã w ziemię kładę/ y rozłzermam. Mącz [325]d.

Przen (2) : A nie dołyc ná tym/ áby tylko łam rołł [człowiek zwiedziony przez szatana] tym kãkolem/ ále iefzce rozłzirza łiccie swoie/ według woley tego łprołnego Hethmãná swoiego [tj. szatana] RejPos 54.

Zwrot: »szyroko rozszyrzać« (1): A toć iefł nałzkodliwłzy kãkol [człowiek zwiedziony przez szatana]/ á łzyroko rozłzirza łifty swoie/ złych á fáłecznych wymyłłow ludzkich/ á wiele zãgałza á zãłłumia tego nałlenia wiernego Pãńkiego. RejPos 53.

β. O terytorium (zajmowanej powierzchni), też o zasięgu terytorialnym (25) : Protermino, Rozszerzam. Terminos promovere *Mącz* 327c; ten znacnia y iednoczy serca ludzie [*lege*: ludzkie] ten dla zgody vmacnia y rozszerza Monarchie *ActReg* 29.

W *przeciwstawieniach*: »umniejszać (2), ścieśniać ... rozszerzać« (3): Gránic królestwá mégo Polfkiégo nie będę vmnieyźać/ ále ráczéy wedle możności méy brónić y rozlżérzác będę. *SarnStat* 124, 124; A wżákże fię grunty kráść owi ludzie zdádzą/ Co krzywo y nieflufznie gránice prowadzą: [...] Ludzkie pláce ścieśniáiąc fwoie rozlżerzáią: Sztucznie fznurem y prętem morgi pomierzáią *KlonWor* 4.

Zwroty: »granice, w granice rozszerzać« = *fines promovere, proterminare Calep; terminos dilatate JanStat* [*szyk zmienny*] (6:1): Ano przodkowie náfzy co flawy ftrzegáli/ [...] Gránice rozlżyrzáli w rozliczne kráiny/ Nie tylko áby ich co miał wiác kto iny. *RejZwierc* 246v; Sławacy [...] rozlżerzáiąc Gránice fwoie/ wftáwicznymi woynámi pokoy fobie y potomkom fwoim w nich gruntuiać/ Rzymfkie y Konftantinopolfkie Cefarftwá do gruntu práwie zwátlili *StryjKron* 95, 6; *Calep* 866a; *SarnStat* 124 [2 r.]; *KlonKr* Cv.

»krainy rozszerzać« (1): Niezámyfl [...] zchowan pod Wyfzehradem podle oycá z pláczem wżego ludu/ ábowiem zá niego był wielki pokoy/ ludzie kráiny rozlżerzáli/ frebro/ złoto kopáli/ wielkie bogactwo mieli. *BielKron* 321.

»państwo sw(oj)e (a. państwa swego) rozszerzać« = *pomoeria proferre Mącz* [*szyk zmienny*] (8): ORchánés wtory Krol Turecki/ fyn Otomanow/ pychá á fmiáłościá oycu rowny/ około morzá Ponckiego y Bityniey páńftwá fwoie rozlżerzác począł. *BielKron* 239v; Potomkowie Kijowi byli Ofzkáld á Dir/ ktorzy rozlżerzáli páńftwá fwe ná pulnocy *BielKron* 343v, 117, 278v, 347; Pomeria regni sui dilatate, Páńftwá fwego rozlżerzác. *Mącz* 185d, 309a; *RejZwierc* 44v; [*BielKron* 1551 25v].

»rozszerzać szeroko« (2): Boleflaw Chrobry [...] Rozlżerzał Polfkę w gránice fzeroko, Poki miecz záfiągł, y záyzzáło oko. *KlonKr* Cv; *KlonKr* A.

»rozszerzać wszertz, wzdłuż« (1): MEzny Sławiánin LECH [...] Druzynie fwoiey fpłácheć rol rozdawłzy: Rozlżerzał z nimi włość w fzerz, wzdłuż, fzeroko, Gdzie záyrzeć mogło w ktory kray ich oko. *KlonKr* A.

Przen (5) :

Zwroty: »granice rozszerzać« (1): [*Cnota mówi*:] gđziem ia iest gránic nierozlżerza/ Lotroftwo *RybGęfli* C2v.

»krolestwo rozszerzać« [*w tym: przez kogo* (1), *czym* (1)] [*szyk zmienny*] (3): Ale Bog Ociec niebiefki/ według wiecznych wyrokow fwych/ obycał záwždy to krolestwo fyná fwego rozlżyrzác *LubPs* Bv, X5 *marg*; Abowiem by [*czart*] nie miał tego kákolu á tych złościwych tu ná fwiecie fprawiec fwych/ przez ktore on rozlżyrza krolestwo fwoie/ tedyby nikczemna była lámá moc iego *RejPos* 52v. [*Cf też c.* »aż do nieba rozszyrzác«.]

»państwo rozszerzać« (1): [*cesarz Teodozjusz*] ná flufzbie Bożey przebywáiąc/ więtfze zwycięftwá/ niźli ktory [...] krol przez fwoie hetmány/ otrzymawał. Ták religia iego páńftwo trzymála y rozlżerzáłá. *SkarKazSej* 681a.

b. O ilości: rozmnażać (4) : Tu iuż widziŝ izby tobie nic nie ząwądził bogáctwá twoie/ j obfitości twoie/ byŝ ich ták vzywał á rozŝyryzał ie/ ták iáko cie tu Pan twój miłóŝciwie vpomináć raczy. *RejPos* 163.

Szeregi: »mnożyć a rozszerzać« (2): A iz Pan Bog tu wŝędy y o pocźciwoŝć twoię/ y o wierne nábycie twoie/ y o potomŝtvo twoie wŝędy ŝie ŝtára/ á wŝędy mnożyć á rozŝyryzáć ie obiecwie. *RejPos* 44, 53.

»szafować a rozszerzać« (1): Sądz ŝpráwiedliwie/ pomoż vpáďłemu á vćifnionemu/ rátu y nędzniká/ miey ná pieczy ŝirotkę/ y ine dobrodzyeyŝtwá iákie możeŝ ŝzáfuy á rozŝyryzay s tego zwierzzonego ŝkárbu ŝwego/ ku czći Pánu ŝwemu. *RejPos* 265.

c. O stopniu, intensywności (31) : *BielŻyw* 131; Augere potentiam, Moźnoŝci ŝwey roŝszerzáć. *Mqcz* 430c; A iáko teź ci ząwždy rozŝyryzáli błogóŝłáwienŝtwá ŝwoie/ ktorzy go [czarta] opuŝciwŝy/ náŝłádownáli opátrnoŝci Páná ŝwego. *RejPos* 117; *ModrzBaz* 81v, 133v; *NiemObr* 160.

rozszerzać komu (4): iedno gdy iuż vŝtáwicznie ten Krol á Pan niebá y zyemie ná wŝem będye rozŝyryzał á rozmnażał tobye wŝytki pociechy á wieczne rádoŝci/ ktore nieomyŝnie obiecáć raczył káźdemu tákemu/ kto z wiernym ŝercem á s ŝtálym vmyŝłem będye náŝłádownáł ŝwiętego Boŝtwá iego. *RejPos* 326v, 51v; Król Káźimiérz Trzeći, ták mówi y ŝtánowi: Ieŝliże pożytków/ wolnoŝci ŝtánóm Rzeczypoŝpolitéy rozŝyryzamy/ dáleko więcy [...] winien vdźieláć koŝciólowi Boźemu *SarnStat* 4, 896.

rozszerzać na kogo (1): Kátholicka wiára [...] wŝędzie boiáźni Boźey náucza/ ŝrogoŝ Páńŝká ná zŝe rozŝerzáiáć/ y tu w tym żywoćie y po ŝmierći. *SkarKazSej* 686b.

rozszerzać czym (2): Poŝpolite dobro wŝitká ŝwá moźnoŝciá rozŝyryzał *BielŻyw* 168. Cf »ŝlawę rozszerzać«.

rozszerzać nad kim (5): COŝ ŝie dzieie miły pánie iz tak dŝugo raczyŝ roŝŝerzáć nád námi ty ŝrogoŝci ŝwoie *RejPs* 108, 154v, 158v; ieŝcze w żywoćie máthki twey then dobrotliwy Pan iuż przegłáda á przepátruie ty wŝytki dobrodzyeyŝtwá ŝwoie/ á thy obietnice ŝwoie/ iáko ie rozszerzáć á wypeŝniać ma nád tobá/ bez wŝzey zaŝługi á bez wŝzey godnoŝci twoiey. *RejPos* 192, 232.

rozszerzać w kim (3): iáko to [rozmnażanie wiary] w inych ŝwiętych ŝwoich okázowáć á rozŝyryzáć raczył: á izby imię ŝwoie ŝwięte tákież w nas [...] ŝwięćić/ okázowáć/ á objaŝniáć raczył. *RejPos* 273v. Cf »wiaré rozszerzać«.

Zwroty: »aż do nieba rozszerzać« (1): Y pewna/ żebyŝ ŝie wáŝzá Kró(ŝewska) M(iloŝć) w tym ŝczęŝćiu nigdy niehámował/ gdyby nie był to przedŝiewzięćie/ tá myŝl/ y ten ŝpoŝób woyny twoiéy/ nie ábyŝ króŝeŝtvo ŝwoie/ ále króŝeŝtvo Páná Kryŝtuŝowé: nie ŝlawę ŝwoiá/ ále chwałę Bogá [...] áź do niebá rozŝyryzał. *OrzJan* 95.

»hojnie a sownie rozszerzać« (1): [Bóg] nád Thobiaŝzem/ y nád wiele inemi potym okázáć raczył/ iz [...] nigdy z nich nie ŝchodziłá pilna opátrnoŝć iego/ á ząwždy po káźdym vdřęczeniu hoynie á ŝowicie rozŝyryzał pociechy káźdego/ á czynił doŝyć obietnicám ŝwoim. *RejPos* 279v.

»ŝlawę [czyjá a. czego] rozszerzać« [w tym: u kogo (1), miedzy kogo (1), czym (1)] [ŝzyk zmienny] (8): á ia teź ićcie nieomieŝzkam y ŝlowy y piŝmem roŝŝerzáć ŝlawy máieŝtatu twego ŝwiętego. *RejPs* 213v; *RejPos* 68v; Nie wiázano tákimi práwy Alexándrá wielkiego/ álbo ini Monárchowie nie pytáli ŝie o

nich gdy sławy swe a panowania swe rozszerzali między obce narody *RejZwierc* 195v; *SkarŻyw* 537; Także wstawy przełożonych którym y łami podlegają y obowiązani bywają/ nie tylko Rzeczpospolitą zachowywają/ ale iey sławę y godność rozszerzają. *Phil* P2; *OrzJan* 95; Wzbudzay się W.K.M. ku wdzięczności y więtszey służbie Bożey/ ná dobre pośpolite poddanych swoich/ zá temi wielkimi dobrodziejstwami/ ktoremi W.K.M. opatruie/ broni/ sławę y postronnych rozszerza. *SkarKaz*)(4, 636b.

»(swoję) wiarę rozszerzać« [*w tym: „w sobie”* (2)] [*szuk zmienny*] (3): Ale ty wffanie swoie wślytko pokładay w pánu swoim/ a rozszerzay wstawicznie oniem/ poczetą wiarę swoię *RejPs* 54v; *SkarŻyw* 317; a wiarę w łobie nieomylną vmacniaymy y rozszerzaymy/ ábyfmy z wiernymi [...] godnie wżywać takich tajemnic mogli. *SkarKaz* 159a.

Szereg: »rozmnazac (a. mnożyć) a rozszerzacz« [*szuk 2:1*] (3): każdy wierny [...] który iedno z wiernym łercem záwoła do niego/ áby też thákiez w nim y wiarę iego/ y poczciwe zachowanie łpraw żywotá iego/ rozmnazac a rozszerzacz raczył *RejPos* 273v, 51v, 326v.

d. *O czasie: przedluzac [czym]* (1) : Káždemu swoy dzień pewny czas niepościgniony iest żywotá/ przetoz ten nász wiek zamierzony: Rozszerzacz tu łprawami mamy cnotliwymi/ Ktolych [!] pámięć y sławá nie vmrze ná ziemi. *KolakSzczęśl* C3v.

e. *O słowach i tekście: wydłużac, szerzej omawiac, dodawac fragmenty* (5) : A wykretacz zálie a wywracacz słow iego [*Pana*] swiętych/ iuz łobie to [*przypowieść o głupich i mądrych pannach*] może rozbierac a rozszerzacz onym złym rozmyślem swoim/ ktorego mu Pan ielzczę ktemu ku iego zátráczeniu przyłporzyc obiecacz raczył *RejPos* [340]v; Lepiey y rychley rołprawiá rzecz chocia záwikłaná kilka biegłych a ćwiczonych/ niżli wiele nieumieiętnych: ktorziby tylko dla liczby mieyłce ładowe zásiadli. Zwykli tácy báwić się mową y ono rozszerzacz/ co nic k rzeczy nienalezy. *ModrzBaz* 92; [Naprzod/ pry/ ten Sákráment Páweł zowie chlebem: A więc ten nie vpornie wicherzy práwie niebem/ Ktory co Páweł chlebem/ on ciáłem názywa/ gdyz się też z tym y łam nász Zbáwięciel ozywa? Rozszerzacz to on bárziey: lecz ia dwiemá słowy to powiádam/ iáko mi rzecz przyłzła do głowy. *ŁaszczPogrom* 12].

Zwroty: »słowy rozszerzacz« (1): przetoz Páweł y podatki dáwacz/ y brzemioná pośpolite znošić każe: a powinnošć poddánošći powaźnemi słowy rozszerza [*verbis auget*]/ gdzie tak piłze [...] *ModrzBaz* 125.

»rzecz rozszerzacz« (2): *Mącz* 120b; We wtorey częšći iest/ o rozmowie Lubelłkiey: ktorá X(iádz) K(anonik) wlpomináiac/ łwá rzecz rozszerza *NiemObr* 21.

2. *Rozgłaszac, rozslawiac, rozpowszechniac; divulgare* *Mącz* [*w tym: co* (11), *czego* (1)] (12) : Przy tym też [*Duch Św.*] łprawi a obiáfni y ony ludzi kthore Pan Bog przeźrzał być łobie godne przez náukę wálzę/ iz łnádniey będe moc zrozumieć łprawy ty/ ktore wy o mnie o Pánu a łwoim rozszerzacz będziecie. *RejPos* 129v, 300.

rozszerzacz między kogo (2): A rozszerzaymy powiełćiami łwemi między wślytki národy wielmožnošć iego/ wyznawá/iacz [!] że to iest nád wśłwemi námožnieyłsy pan *RejPs* 141v; *Mącz* 511d.

rozszerzacz czym (2): *RejPs* 141v; Táme przyiáł náukę iego [*Mahometa*] [...] Homár człowiek moźny y męźny/ który iuz łzáblá a moczá pomagał mu twirdzić y rozszerzacz náuki oney iego. *RejAp*

82; [ktorzy [ludzie nieuczciwi] [...] vmieią czyście szerokiemi flowy dzieie fwe rozłferzác *LorichKosz* 91 (*Linde s.v. rozszerzyć*)].

W połączeniu szeregowym (1): Divulgo, Rozsławiam/ rozłferzam/ rozłfiewam co miedzi połpolftwo. *Mącz* 511d.

Zwroty: »słowo [czyje] rozszerzác« (1): Aby Pan Bog wiary przymnażał/ flowo fwoie rołłferztał/ kácerftwá wykorzeniał/ zgodę/ miłość/ pokoy/ y przyiazń pánom y flugom Bożym dał *KrowObr* 62v.

»wiare rozszerzác« (2): [*Św. Bonifacjusz*] Wziął z łobą trzech kápłanow/ [...] trzech Dyakonow/ [...] á czterech zakonnikow [...] y z nimi fię puścił wodą do Phryzyey. Tám wiare świętą rozłferzáiác/ y kościoły buduiác/ wkrotkim czásie/ silną lidźbę Pánu Bogu zebrał/ mężow i niewiaft. *SkarŻyw* 519; *SkarKazSej* 681a.

Szeregi: »rozszyrzác a obwoływać« (1): Gdyż Pan żadney infzey powinności nie potrzebuie s przełożonych kościołá fwoiego/ iedno áby wyznawali/ á rozłfyrzáli/ á obwoływáli fwięte imię iego/ chwagę/ wielmożność/ wołá/ á náuki fwięte iego. *RejPos* 347.

»rozszerzác, (i) rozsławiac (a. wysławiac)« [szyk 1:1] (2): á ták thu proši Prorok/ ábi iey [swojej nauki] pan bronil/ áby yá rozłferztał/ rozłfawiał/ á izby ty złościwe fkašce fwą mocnością f Krocił *LubPs* bb6v marg; *KrowObr* 50v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

W przen (1) : o Ianie Hufie powiedáli/ [...] iz mowił gdy gi trácić miano: Iz możecie mnie nędzną gęš [aluzja do nazwiska Hus, tj. gęš] do czáfu zátácić/ ále siłá Láběci po mey fmierci náftanie/ ktorzy iefzče iálniey będą rozłfyrzác tę prawdę Páńfką/ á wy im nic nie będziecie fmieć vczynić. *RejAp* 94v.

3. Rozpościerać, rozkładać [co] (7) :

Zwroty: [»ręce rozszyrzác«: Siedz profto/ áni rąk rołłfyrzay. *Wokabul* 1539 Z7.]

»rozszerzác skrzydła« [w tym: [przeciw czemu]] [szyk zmienny] (1): Pavo explicat alas, Paw rozłferza skrzydłá. *Mącz* [305]b; [Vergilius przydawa/ iz przed ich [pszczoł] mieszkánim máiá być drzewá zielone/ a w wodzie ktoraby táb byłá ftoiáca álbo ciekáca máiá być poprzek kłodźiny wierzbowe albo wielkie kámienie ná ktorychby pšczoły odpoczywác mogły á przeciw gorácemu fłóncu fkrzydłá rozłferzác. *Cresc* 1571 592].

Przen (6) :

Zwroty: »proporce [czego] rozszerzác« (1): zli ludzie/ co iedno chcá/ nád podleyfzymi przewodząc/ wymyfláią/ y bępiecznie proporce niezbożności fwey rozłferzáiá. *CzechRozm* 183v.

»rozszerzác skrzydła« [w tym: nad kim, nad czym (2), w kim, w czym (2)] [szyk zmienny] (5): Pothym gdy fie był począł vfpokáiác Kościoł Páńfki/ powftáło z nowu Rzymfkie Páńftwo/ ktore iuz nápoły vpádłe było/ á táb pothym ten mární fмок z niebá zrzucony począł rozłfyrzác fkrzydłá fwoie *RejAp* 105, 140v; A przyczyná ieft tego niedbánia Páńfkiego napřednieyfza/ grzech/ ktory závády w tym Kościele vftáwicźnie rozłfyrza fkrzydłá fwoie *RejPos* 49, 76v; Krolewfka myšl w człowiecez/ y fkrzydłá rozłferza Dálej niż według gniazdá y włáfnego pierza. *KlonWor* 56.

4. Otwierać szeroko (1) :

Zwrot: »rozszyrzác [na kogo] usta« (1): Et dilatauerunt fuper me os fuum [...]. Y rozłfyrzali na mię vftá fwoie *WróbŻołt* 34/21.

5. *Wyróżniać wysoką pozycją, bogactwem itp.; dilatare PolAnt [kogo] (3): kthora [moc y zwierzchność rzymska] y dziś włada wżędy po wżemu fwiātu/ á rozłzyrza/ á mocno oładza miełzcżány fwoie. RejAp 93; BudBib Deut 33/20.*

rozszyrzyć ku czemu (1): Ktorzy go [Pana] miłuią thy on rozłzyrza ku chwale. BibRadz Eccli 1/17.

6. *Zwrot: »swoj żywot rozszerzać« = spędzać życie, żyć (1): Ibi suam aetatem extendebant non in latebris locis, Tám fwóy żywot rozłzeczáli/ prowadzili nie w kącich. Mqcz 444d.*

Synonimy: 1. mnożyć, przyczyniać, przydawać, przymnażać; 2. rozgłaszać, rozkrzewiać, roznaszać, roznosić, rozsiewać, rozślawiać, roztrząsać, szczepić; 3. rozciągać, rozkładać, rozpościerać, rozstawować, roztaczać; 4. rozdzierać, rozdziewiać.

Formacje współrdzenne cf SZERZYĆ.

Cf ROZSZERZANIE

JR, MC, MN